

ПРОПЕДЕВТИКА ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ФЕНОЛОГІЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ.

У статті розглядається процес формування природознавчої компетентності молодших школярів у межах пропедевтичного підходу. Розглянуто змістову наповненість та ієрархічну підпорядкованість категорії „предметна природознавча компетентність”, визначено основні принципи організації, умови та елементи наступності змісту фенологічних спостережень в дошкільному закладі та початковій школі. Відзначено основні напрями організації фенологічних спостережень в процесі ознайомлення дітей з природним довкіллям.

Ключові слова: пропедевтичний підхід, природознавча компетентність, предметна природознавча компетентність, фенологічні спостереження.

Аналіз різноманітних підходів у чинній системі освіти дає змогу визначити сутність і пріоритетні шляхи модернізації змісту і методичного забезпечення її дошкільної та початкової ланок. Нормативні документи, що регламентують зміст дошкільної та початкової освіти, ґрунтуються на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходу і вимагають чіткого визначення результативної складової всіх компонентів освіти, зокрема, змісту та умов формування природознавчої компетентності дошкільників та учнів початкової школи.

Впровадження компетентнісного підходу в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку передбачає переорієнтацію освіти на стратегію застосування отриманих знань, емоцій, вражень у практичну діяльність. Різні аспекти формування природознавчої (екологічної) компетентності дошкільників висвітлено в доробках В. Бусленко, Н. Горопахи, К. Крутій, О.Кононко, Г. Марочко, В. Маршицької, З. Плохій, Г. Тарасенко. Сучасні

науковці наголошують, що дослідницькі методи пізнання природи – ідеальні засоби різнобічного розвитку та виховання дитини. Семантичним особливостям, структурним складникам, формам впровадження понять „компетентнісний підхід”, „компетентність”, „компетенція” присвячено роботи Т. Байбари, Н. Бібік, Т. Гілберт, методологічні підходи розроблялись такими науковцями як І. Зимня, О. Савченко, Л. Хоружа, А. Хуторський. Система поглядів на природничу освіту та виховання в Україні ретельно висвітлена в державних документах про освіту: Концепції екологічної освіти, Законі України «Про дошкільну освіту», Державному стандарті початкової загальної освіти 2012/2013 року. Прагматичний характер компетентнісного підходу має відображення у змісті програм, підручників, методичних матеріалів для кожного етапу освітньої ланки, але, пропедевтика формування уявлень про речі та явища природи в процесі фенологічних спостережень, не знайшли належного висвітлення в науковій та методичній літературі.

Мета статті полягає у з'ясуванні умов формування такої важливої складової особистості як природознавча компетентність, виявленні основних принципів організації фенологічних спостережень у дошкільному закладі та початковій школі на засадах пропедевтичного підходу, що дає змогу зрозуміти специфіку та складність завдань, що стоять перед ланкою дошкільної та початкової освіти.

З точки зору розкриття дефініції „природознавча компетентність” є сенс звернутися до її змістової наповненості та ієрархічній підпорядкованості. Концепція сучасного природознавства проголошує основні пріоритети взаємодії людини і природи у розумінні єдності що ґрунтується на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності, формуванні науково-природничої картини світу, що базується на універсальних законах, формуванні певного типу світогляду, що визначає місце і діяльність людини у природі[9,с.17]. В свою чергу, Державний стандарт освіти визначає предметну природознавчу компетентність як особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати

доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи в сфері відносин «людина – природа» [3]. Отже, предметна природознавча компетентність являє собою освоєний у процесі ознайомлення з довкіллям досвід діяльності (комплекс компетенцій), що формується на основі сукупності уявлень, знань, умінь, ставлень та оцінних суджень до предметів та явищ природного оточення.

Метою освітньої галузі «Природознавство» початкової школи є формування природознавчої компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти вихователі ознайомлюють дітей дошкільного віку з природними об'єктами, природними явищами, та сезонними змінами, що відбуваються в природі, у документі зазначається, що, „...сфера «Природа» формує елементарний природо-доцільний світогляд, несе ціннісно-змістову наповненість за екологічним та природничим напрямками, сприяє усвідомленню себе як частки природи, формує відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо дитини і внаслідок її дій у довкіллі.” [1, с. 7]. В Концепції екологічної освіти наголошується увага на необхідності „...враховуючи надзвичайну емоційну чутливість дошкільнят, перевагу надавати емоційно-естетичному сприйманню природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістичних почуттів, вихованню потреби у спілкуванні з природою, умінню орієнтування у найближчому природному оточенні” [5].

Порівняння змісту освітніх завдань дошкільної і початкової ланок освіти дає змогу визначити спорідненість екологічного вектору кожної з ланок у формуванні предметної природознавчої компетентності. Важливою умовою накопичення досвіду діяльності є оптимальна організація фенологічних (сезонних) спостережень за природою, яка передбачає набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи.

Зупинимось, детальніше на принципі який має важливе значення в процесі формування природознавчої компетентності—принципі сезонності (в подальшому „фенологічний принцип”). Термін **фенологія** походить від слів *fenos* (сезон) *logos* (наука), тобто наука про сезонні зміни в природі [].

Досвід фенологічних спостережень передбачає оволодіння дитиною системою навичок набуття знань, естетичного досвіду, балансу естетичних вражень, необхідних для подальшого духовного розвитку. Діти дошкільного віку мають розвинутий та закладений самою фізіологією дитини пізнавальний інтерес, зокрема до довкілля. Саме в цьому віці вони сприймають світ в цілому, що сприяє формуванню системних знань та становить основу екологічного світогляду.

Змістові лінії освітньої галузі «Природознавство» за Новим Державним стандартом початкової школи передбачають активізацію дослідницької діяльності пошукових завдань під час екскурсій, міні-проектів, пошукових завдань на уроках та позаурочний час. Методичний розділ підручників „Запитання до природи” передбачає виконання елементарних дослідницьких завдань, орієнтує школяра на самостійну пізнавальну діяльність. Створення екологічних панно, календарів спостережень за природою, фотозвітів екскурсій дає вчителю початкових класів необмежене поле діяльності щодо розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів. Але готовність до такого виду завдань має закладатися ще на попередньому рівні навчання, у дошкільному закладі. Це стає можливим через розв’язання вихователем цілої низки освітніх і виховних завдань, а саме:

уточненні і поглибленні знань про рослини, тварин і природні явища відповідно до принципу сезонності;

формуванні знань про життєво необхідні умови для людини, тварин і рослин (живлення, зростання, розвиток);

формуванні елементарних уявлень про причинно-наслідкові зв’язки в межах різноманітних природних комплексів;

ознайомленні з природними чинниками, що впливають на здоров'я людини та на предмети живої та неживої природи в докiллі.

Результати наукових досліджень, передовий педагогічний досвід дають змогу виділити такі основні напрями організації фенологічних спостережень дітей в процесі ознайомлення з природним докiллям: застосування системи самостійних робіт, використання інтелектуальних карт, використання нових структурних форм заняття й різноманітних дидактичних та наочно-технічних засобів, які забезпечують активність пізнання; розвиток спостережливості під час екскурсій та ведення календаря природи.

Добираючи зміст та обсяг інформації, слід урахувати особливості інтелектуального розвитку та мислення дітей, в яких переважає дієвість та образність; система знань має бути у формі уявлень, а не понять.

Дослідження педагогів і психологів виявили, що цілеспрямовані спостереження сприяють розвиткові пізнавальних здібностей (спостережливості, допитливості, самостійності), нагромадженню чуттєвого досвіду і його осмисленню, виключають можливість утворення формальних знань. Використання порівнянь підвищує інтерес і розвиває таку якість особливості як спостережливість, забезпечує більш активне, міцне і свідоме засвоєння знань. У процесі фенологічних екскурсій створюються яскраві реалістичні уявлення про природу, зв'язки і деякі закономірності, що існують в ній.

Фенологічні спостереження мають на меті ознайомлення дітей з процесом змін або перетворенням предметів і явищ. Цей тип спостереження є більш складним, вимагає розвиненої спостережливості, розумових процесів (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення), встановлення причин змін і перетворень у предметах чи явищах. Такі спостереження мають на меті формування певних уявлень про зміни, що відбуваються в природі за відповідний проміжок часу (пори року) що складає відносно завершені знання про явища природи. У структурі фенологічного спостереження, виділяють:

- об'єкт спостереження;
- результат спостереження має бути зафіксованим у певній формі;
- мотивація спостереження та її планування. План складається на основі тих конкретних задач, які послідовно розв'язуються в процесі спостереження. План забезпечує послідовність діяльності дитини, уникнення стихійності та випадковості.

Ядром систематизації знань про довкілля має бути виокремлена центральна ланка, (в даному випадку, фенологічні спостереження) навколо якої необхідно групувати конкретні знання. Зміст має ускладнюватися не за рахунок розширення засвоєних фактів, а через установлення зв'язків та залежностей між об'єктами та явищами дійсності, дітей треба вчити розглядати об'єкт лише в тій системі предметів, в якій він існує та функціонує. Нові елементи знань мають бути засвоєні на тлі яскравого емоційного фону. Бажано інформацію про зміни, що відбулися в природі пропускати через всі канали сенсорного сприйняття: колір, звук, запах, смак, дотик. Важливою структурою, що закладається під час спостережень є здатність оцінювати внутрішні зміни і результати взаємодії з навколишнім середовищем. Саме ці структури складають основу критичного мислення дитини. Сильними позиціями критичності є вміння вважати свою думку і власні цінності не єдино вірними, здатність бачити скриті причини, прогнозувати можливий перебіг подій.

На думку Є. Кулькіної, включення дитини до активних видів діяльності в процесі фенологічних спостережень, спонукає до пізнавальної та соціальної активності; виховує позитивне ставлення до довкілля. Використання елементів проблемного навчання під час спостережень за сезонними змінами дозволяють успішно впливати на мотиваційну сферу, а отже, і на формування мотивів екологічно доцільної поведінки[4,с.12]. Мотивація є найбільш складною структурою особистості дитини, що впливає на формування природознавчої компетенції, але тільки вона забезпечує здатність надавати

особистісного смислу подіям і власній діяльності дитини у докiллі, сприяє виробленню особистісних життєвих цiлей і цiннісних орієнтацій.

Спостереження —це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності, яке призводить до формування уміння спостерігати, підпорядковане конкретно - визначеним цiлям й вимагає вольових зусиль. У процесі спостережень дошкiльники розглядають предмети і явища природи, виділяють їх істотні і неістотні ознаки, встановлюють залежність між ними, тощо. Завдяки цьому в дітей формуються чіткі уявлення про навколишню природу.

Багато використувувати різноманітні форми і прийоми організації спостережень. Ця різноманітність викликана необхідністю врахування вікових можливостей дітей та специфіки природничого матеріалу. Доречний вибір найбільш ефективної у кожному конкретному випадку форми роботи під час фенологічних спостережень спирається на знання класифікації форм ознайомлення дітей з природою. В залежності і від способу організації дітей можна виділити фронтальні, групові та індивідуальні форми роботи. До першої підгрупи належать колективні (фронтальні) заняття, екскурсії (особливий вид занять, що проходять за межами групової кімнати), щоденні та цiльові прогулянки на майданчик дошкiльного закладу, свята у природі та пізнавальні розваги-змагання, заняття милування природою, екологічні акції (подорожі екологічними стежками, вікторини, у яких діти беруть участь разом із батьками, тощо). Види занять визначають, відповідно до методів, які використовує вихователь. Зрозуміло, що лише окремі методи можуть домінувати в ході заняття, визначаючи його вид. Так, зокрема, в практиці ознайомлення з фенологічними змінами у природі мають місце: заняття-спостереження за живими об'єктами, заняття спостереження за змінами погоди, заняття узагальнююча бесіда, сюжетно-дидактичні ігри, колективна праця в природі. Однак частіше проводяться тематичні заняття, тобто такі, що присвячені ознайомленню з певною темою, яка здійснюється з допомогою різноманітних методів, поєднаних на цьому занятті. Провідні

науковці Н.Горопаха, Ж.Гуз, [6] вважають дошкільне дитинство базовим періодом для формування способів пізнання, розуміння та відображення внутрішньої (психічної) та зовнішньої картини світу. З огляду на це, одним із завдань оптимізації життєдіяльності дітей в умовах дошкільного закладу є максимальне розширення можливостей для вільного орієнтування дитини в пізнавальному оточенні. Все це передбачає продовження роботи після фенологічної екскурсії під час занять щодо закріплення знань про сезонні зміни в природі.

Отже, формування і розвиток у дітей дошкільного віку умінь проводити спостереження є цілеспрямованим процесом, який починається з наслідування дій вихователя, органічно входить у систему навчально-виховної роботи і передбачає поступове ускладнення знань для самостійної роботи. В процесі організації фенологічних спостережень використовуються різноманітні методи та прийоми, які реалізуються у відповідних формах навчально-виховної діяльності дошкільників

Епізодичні, короткотривалі спостереження за явищами природи найчастіше проводяться в повсякденному житті, наприклад, спостереження за наближенням грози, за веселкою, дощем, снігом. Епізодичні спостереження на заняттях пов'язані, наприклад, із розгляданням у групі рослини, тварини, явища природи, стають компонентами довготривалих спостережень. Тривалі, систематичні спостереження — це спостереження за розвитком рослин, тварин, за поступовими сезонними змінами в житті рослин, тварин. Такі спостереження проводяться в процесі повсякденного життя переважно в групах старшого дошкільного віку.

За дидактичною метою спостереження поділяють на первинні, повторні і заключні. Не можна дати дітям повне уявлення про об'єкти, показавши їх лише один раз. Первинні спостереження мають на меті створити перше уявлення про найбільш характерні властивості об'єкта, дати дітям цілісне враження, але це перше враження повинно доповнюватися повторними

спостереженнями, в процесі яких знання про предмети закріплюються, уточнюються і поглиблюються.

Повторні спостереження пов'язані з виявленням нових особливостей у будові, у поведінці і пристосуваннях тварин і рослин, з закріпленням раніше здобутих знань.

Велике значення для спостережень, особливо систематичних, довготривалих, має вибір конкретних об'єктів. Вони повинні бути знайомі дошкільникам, цікавими й доступними для сприймання. Якщо це рослини своєї місцевості, то вибирають ті, які гарно квітнуть, дають плоди, використовуються людиною в різних цілях, мають красивий вигляд крони, ростуть у такому місці, де їх можна бачити здалеку і підійти до них близько. Важче зробити вибір серед тварин (птахів, звірів, комах та ін.), потрібно, щоб вихователь сам добре знав фауну своєї місцевості: тварин, які живуть тут, місця, в яких вони найчастіше зустрічаються. Проведення спостережень вимагає вмілого керівництва. На думку Л.Фесюкової, важливо не тільки правильно визначати програмні завдання, намітити пізнавальну і виховну мету - важливими є компактне проведення циклу. Одне спостереження повинне йти за іншим без великих проміжків у часі. У цьому випадку зміст кожного наступного спостереження, «нашаровуючись» на попередні, зміцнює уточнює і доповнює єдину систему знань про об'єкт[7, с.15].

Розуміння основних принципів організації фенологічних спостережень у дошкільному закладі та початковій школі, дозволяє врахувати принцип наступності навчального процесу, позитивно впливає на способи керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів, закладають основу досвіду взаємодії з природними довкіллям. Сезонний принцип структурування матеріалу найкраще впливає на становлення особистості в цілому, оскільки сприяє розвитку мислення, мовлення, емоційної сфери. Набуття знань - не самоціль освіти в дошкільному віці та молодшому шкільному віці, вони лише допомагають сформувати у дітей адекватне, ціннісне ставлення до природи, певну життєву позицію;

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [Текст] // Дошкільне виховання. – 2013. – №1. – С. 6–19.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції в результаті початкової освіти / Н.М.Бібік // Початкова школа. – 2010. – №9 – С. 2-4.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>
4. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: [метод. посібник] /Л.М.Сімак, Л.М.Макарова, О.М.Кириленко, Н.А.Назарова; під ред. Є.П.Кулькіної – Херсон : РІПО, 2005 -52с.
5. Концепція екологічної освіти / - Рішення колегії Міністерства освіти і науки України N 13/6-19 від 20.12.2001-К.: – 8 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.edu.kiev.ua/>
6. Методика ознайомлення дітей з природою: Хрестоматія / [наук. ред. та упоряд. Н.М. Горопаха]. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2012 . - 432с .
7. Фесюкова Л.Б., Григор'єва О.О. Пори року. Комплексні заняття./Л.Б.Фесюкова, О.О.Григор'єва. – Х.: Веста: ТОВ Видавництво „Ранок”, 2007. – 208с.
8. Хорошавина С.Г. Концепции современного естествознания. Курс лекций / [Учебн. пособие] С.Г.Хорошавина –Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 480с.

Борисенко Н. М.,

Семашкина Г.М.

ПРОПЕДЕВТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРИРОДОВЕДЧЕСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ
НАБЛЮДЕНИЙ

В статье рассматривается процесс формирования природоведческой компетентности младших школьников в ракурсе пропедевтического похода. Рассмотрена содержательная составляющая и иерархия понятия „предметная природоведческая компетентность”, определены основные принципы организации, условия и элементы преемственности, содержания фенологических наблюдений в дошкольном заведении и начальной школе. Определены основные направления организации фенологических наблюдений в процессе знакомства детей с окружающим миром.

Ключевые слова: пропедевтический подход, природоведческая компетентность, предметная природоведческая компетентность, фенологические наблюдения.

Borisenko N.,

Semashina G..

*SUCCESSION APPROACH OF FORMING NATURAL HISTORY COMPETENCE
JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF PHENOLOGICAL
SUPERVISIONS*

In the article the process of forming of natural history competence of junior schoolchildren is examined in foreshortening of succession hike. A rich in content constituent and hierarchy concepts "Subject natural history competence" are considered, basic principles of organization, terms and elements of succession, maintenances of phenological supervisions in preschool establishment and initial school, are certain. Basic directions of organization of phenological supervisions are certain in the process of acquaintance of children with the surrounding world.

Keywords: succession approach, natural history competence, subject natural history competence, phenological supervisions.

